

Зеліско А. В. Система організаційно-правових форм кооперативів : проблеми адаптації до законодавства ЄС / А. В. Зеліско // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 3. – С. 14-18.

Алла Зеліско,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
цивільного права Юридичного інституту
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ КООПЕРАТИВІВ: ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄС

У статті розкривається умовність поділу кооперативів на підприємницькі та непідприємницькі, яка є результатом особливих їх правових характеристик. Наголошується на потребі врахування досвіду законодавства Європейського Союзу шляхом передбачення у нормативно-правових актах вітчизняного законодавства диспозитивного положення про те, що питання можливості чи заборони розподілу прибутку між членами кооперативу необхідно врегульовувати у статуті кооперативу.

Ключові слова: кооператив, прибуток, організаційно-правова форма, підприємницьке товариство, непідприємницьке товариство.

Економіко-правові трансформаційні процеси в Україні вимагають кардинального перегляду норм чинного законодавства, зміни його системи та концептуальних положень. У зв'язку із прагненням України приєднатися до Європейського Співтовариства особливої ваги набуває необхідність приведення вітчизняного законодавства у відповідність до світових вимог. Пріоритетність вказаних тенденцій у трансформації правових норм закріплена в Законі України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [1]. Даний нормативно-правовий акт визначив серед першочергових завдань адаптацію в сфері законодавства про компанії (розділ V).

Серед юридичних осіб приватного права, правовий статус яких потребує приведення у відповідність до законодавства ЄС, особливу увагу слід звернути

на кооперативи, оскільки регулювання їх діяльності на сьогодні відбувається неоднозначно і ґрунтується на підходах, властивих ще радянському законодавству. В той же час необхідність існування таких видів юридичних осіб підкреслюється в актах Європейського Союзу, зокрема, в Регламенті Ради ЄС від 22 липня 2003 року про статут Європейського кооперативного товариства [2].

Слід зауважити, що проблеми правового статусу юридичних осіб приватного права досліджують такі відомі вітчизняні вчені, як О. М. Вінник [3], В. І. Семчик, І. В. Спасибо-Фаттєєва, О. Р. Кібенко [4], І. М. Кучеренко [5] та ін. Проте питання, пов'язані із адаптацією правового статусу організаційно-правових форм кооперативів до законодавства ЄС, потребують подальших наукових пошуків.

Метою дослідження є розробка концептуальних підходів до побудови системи організаційно-правових форм кооперативів та формування основних тенденцій, в контексті яких необхідно здійснювати трансформацію чинного законодавства України у вказаній сфері.

Окреслення шляхів удосконалення правового регулювання статусу кооперативів вимагає перш за все проведення детального аналізу наявного на сьогодні стану його законодавчого забезпечення, який характеризується значним рівнем хаотичності. Цивільний кодекс України запровадив нову доктрину поділу юридичних осіб приватного права на підприємницькі та непідприємницькі товариства, вказавши, що виробничі кооперативи належать до перших, а споживчі – до других. В той же час, інші нормативно-правові акти вказаного нововведення не дотримуються, оскільки Господарський кодекс України, Закони України «Про кооперацію», «Про споживчу кооперацію» не містять положень стосовно належності споживчих кооперативів до непідприємницьких товариств та особливого порядку розподілу їх доходів.

Аналіз положень ЦК України дозволяє стверджувати про дещо умовний характер поділу товариств на підприємницькі і непідприємницькі. І справді, ст.

85 ЦК України визначає непідприємницькі товариства як такі, що не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. Водночас, ст. 86 ЦК України передбачає можливість для непідприємницьких товариств здійснювати поряд із основною діяльністю підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню. Отже, непідприємницькі товариства можуть отримувати прибуток в результаті своєї діяльності, однак механізм використання цього прибутку у законодавстві не прописано. З огляду на вказане розглянута доктрина поділу товариств видається дещо незавершеною.

Слід зауважити, що подібна ситуація характерна і для законодавства Російської Федерації, так як положення ЦК цієї держави встановлюють поділ організацій на комерційні і некомерційні. Дефініції їх за змістом тотожні дефініціям підприємницьких і непідприємницьких товариств у вітчизняному законодавстві. Російські цивілісти неодноразово наголошували на недосконалості такого поділу. Зокрема, І. В. Дойніков зазначає, що поділ юридичних осіб на комерційні і некомерційні організації в господарському обігу є фіктивним, так як некомерційні організації активно займаються підприємницькою діяльністю. Критично також І.В. Дойніков оцінює передбачення у законодавстві вичерпного переліку організаційно-правових форм комерційних організацій, вказуючи, що такий перелік притаманний не високорозвиненим державам, а торгівельному обороту зразка «черкізовського ринку» [6, с.6].

Повертаючись до вітчизняного законодавства, слід підкреслити, що особливості «умовності» набуває поділ товариств на підприємницькі і непідприємницькі стосовно кооперативів, так як останні володіють рядом ознак, що не дозволяють органічно «вписати» їх у розглянуту доктрину. Виробничі кооперативи не можна однозначно ідентифікувати як «класичну» конструкцію підприємницького товариства. Перешкодою для цього є такі

притаманні для виробничих кооперативів конститутивні ознаки, як: залежність отримання частини прибутку від особистої трудової участі, а не від розміру паю; наявність неподільного фонду, яким кооператив не може розпоряджатися і у випадку його ліквідації передає його іншій кооперативній організації.

Досліджуючи правовий статус споживчих кооперативів, можна зробити висновок, що вони не відповідають в повній мірі визначенню непідприємницького товариства в якості такого, яке не має на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. Зокрема, ст. 26 Закону України «Про кооперацію» передбачає право членів кооперативу на кооперативні виплати та виплати на пай. Кооперативні виплати – частина доходу, що розподіляється за результатами фінансового року між членами кооперативу пропорційно їх участі в господарській діяльності кооперативу у порядку, визначеному рішенням вищого органу управління кооперативу. Виплати на паї – виплати частини доходу кооперативу на паї члена та асоційованого члена кооперативу. Розмір виплат на паї встановлюється рішенням загальних зборів членів кооперативу після відрахувань обов'язкових коштів на формування і поповнення його фондів. Загальна сума виплат на паї не може перевищувати 20 відсотків доходу, визначеного до розподілу [7]. Стосовно ж спеціального законодавства про окремі організаційно-правові форми кооперативів, то Закон України «Про споживчу кооперацію» у ст. 4 ч.6 передбачає право члена споживчого товариства одержувати частку прибутку, що розподіляється за результатами господарської діяльності між членами споживчого товариства відповідно до їх пайового внеску [8].

Викладені положення чинного законодавства свідчать про наявність у споживчих кооперативах, незважаючи на їх належність до непідприємницьких товариств, механізму розподілу прибутку між членами кооперативу. Проте такий механізм має особливий характер, оскільки між членами кооперативу може розподілятися лише обмежена частина доходу (не більше 20 відсотків

прибутку, визначеного до розподілу), а інша частина спрямовується на реалізацію основної мети, задля якої було створено кооператив.

Законодавство зарубіжних держав містить дещо інші концептуальні підходи стосовно поділу товариств на підприємницькі та непідприємницькі.

Розглянемо особливості регулювання діяльності кооперативів у законодавстві Німеччини, оскільки, зауважує П. М. Коршунов, саме його положення є найбільш цікавими для дослідження, враховуючи те, що правопорядок Німеччини та розроблена німецькими юристами конструкція кооперативу сьогодні оцінюється надзвичайно позитивно [9, с.4]. Правовий статус кооперативів в Німеччині визначається спеціальним Законом «Про виробничі та господарчі кооперативи» 1889 року, положення якого згодом були змінені законами від 9 жовтня 1973 року та 16 жовтня 2006 року. Вказаний Закон питання про можливість розподілу доходів між членами кооперативу врегульовує диспозитивними нормами. В законодавстві Німеччини передбачається право кооперативу на розподіл прибутку між членами, однак статутом може бути встановлено, що прибуток не розподіляється між членами та спрямовується в передбачені законом накопичення. Однак законодавство містить обмеження стосовно можливості застосування такої диспозитивної норми. Зокрема, прибуток дозволяється розподіляти між членами кооперативу до тих пір, поки паенакопичення члена кооперативу не досягне розміру паю. Кооператив не може використовувати прибуток для поповнення розміру зниженого паенакопичення його членів, яке зумовлене необхідністю покриття збитків. Статутом кооперативу не може бути змінена вимога законодавства про необхідність відрахування частини прибутку до спеціальних фондів кооперативу [10, с.289].

Не застосовує доктрину поділу кооперативів на підприємницькі і непідприємницькі також законодавство Європейського Союзу. З огляду на тенденцію до світової інтеграції були зроблені унікальні спроби створити наднаціональні організаційно-правові форми юридичних осіб, в тому числі

кооперативів. Мається на увазі Регламент Ради ЄС від 22 липня 2003 року про статут Європейського кооперативного товариства. Відповідно до ст. 66, 67 Регламенту передбачається можливість виплати членам кооперативу частини його доходу пропорційно обсягам їхньої торгівлі з європейським кооперативним товариством чи послуг, яких вони йому надали. Питання, пов'язані із спрямуванням отриманого від діяльності кооперативу доходу, вирішуються статутом кооперативу (можуть переноситися на наступні періоди, спрямовуватися у спеціальні фонди, частково розподілятися між членами кооперативу) [11, с. 416].

На основі наведеного вище необхідно вказати на доцільність застосування принципу диспозитивності стосовно порядку розподілу прибутку кооперативу, який передбачає можливість врегулювати у статуті питання, пов'язані з тим, чи буде розподілятися прибуток кооперативу між його членами, чи спрямовуватиметься на реалізацію мети, задля якої такий кооператив було створено.

Акценти при визначенні особливостей правової природи кооперативних товариств слід робити не на підприємницькій чи непідприємницькій їх сутності, а на такій конститутивній ознаці кооперативів, як створення їх з метою задоволення інтересів та потреб членів кооперативу. Така ознака відповідає принципам Міжнародного кооперативного альянсу, і саме на ній базується концепція правового регулювання особливостей статусу кооперативів у законодавстві високорозвинених зарубіжних країн [12].

Не спостерігається єдності у законодавстві України і щодо організаційно-правових форм кооперативів. ЦК України вказує на існування лише виробничих і споживчих кооперативів, а Закон України «Про кооперацію» виділяє ще такий вид кооперативів, як обслуговуючі. Крім того, необхідно враховувати наявність спеціального Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», який визначив статус виробничих кооперативів, утворених шляхом об'єднання фізичних осіб – сільськогосподарських товаровиробників, а

також Закону України «Про споживчу кооперацію», що врегульовує статус споживчих товариств. Наявність таких нормативно-правових актів є властивою саме для українського законодавства та зумовлює його специфіку.

В результаті склалася ситуація, за якої існує численна кількість нормативно-правових актів, які непослідовно регулюють статус кооперативів, оскільки ґрунтуються на різних концептуальних підходах. Такий розвиток законодавства є характерним для більшості пострадянських країн, в яких, починаючи з 90-х років ХХ століття, відбувається постійне нагромадження нормативно-правових актів, які містять спеціальні норми щодо окремих видів кооперативів.

Розвиток законодавства ЄС відбувається в кардинально протилежному напрямі, адже основною ознакою його є прагнення до уніфікації. Регламент Ради ЄС від 22 липня 2003 року про статут Європейського кооперативного товариства. Вказаний нормативно-правовий акт не містить концепції чіткого поділу кооперативних товариств на підприємницькі та непідприємницькі. Натомість, вказаний нормативно-правовий акт наголошує на специфіці усіх кооперативів загалом, закріплюючи положення, згідно з яким кооперативи є переважно групами фізичних або юридичних осіб з особливими принципами функціонування, що відрізняють їх від інших економічних суб'єктів. Вони включають принципи демократичної структури та контролю за розподіленням прибутку на справедливій основі. Європейське кооперативне товариство має на меті задоволення потреб своїх членів та/або розвиток їх економічної та/або соціальної діяльності.

В результаті вищевикладеного можна стверджувати, що адаптація законодавства України в сфері регулювання правового статусу кооперативів до законодавства ЄС повинна відбуватися в напрямку уніфікації нормативно-правових актів та підвищення рівня їх диспозитивності. Такі тенденції у розвитку законодавства України забезпечать усунення суперечливості та неоднозначності його норм, встановлення єдності у доктринальних підходах

щодо визначення правового статусу кооперативів. Доцільно підкреслити необхідність *подальших досліджень* в сфері концептуальних теоретичних підходів стосовно організаційно-правових форм кооперативів як з точки зору узгодження норм чинного законодавства, так і з позицій трансформування їх в результаті процесів світової інтеграції.

Література:

1. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2004. – № 29. – Ст.367.
2. Регламент Ради (ЄС) №1435/2003 від 22 липня 2003 року про статут Європейського кооперативного товариства (ЄКТ) // Офіційний вісник Європейського Союзу L 207 від 18.8.2003.
3. Вінник О.М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення: монографія / О. М. Вінник. – К.: Атіка, 2003. – 352 с.
4. Спасибо-Фатєєва І. В. Корпоративне управління: монографія / І. В. Спасибо-Фатєєва, О. Р. Кібенко, В. І. Борисова; за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2007. – 500 с.
5. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія / І. М. Кучеренко. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ДП «Юридичне видавництво «Аста», 2004. – 328 с.
6. Дойников І.В. Гражданский кодекс Российской Федерации: некоторые итоги 15 лет спустя / И.В. Дойников // История и теория цивилистической науки. – 2009. – № 2. – С. 5-8.
7. Про кооперацію: Закон України 10. 07. 2003 р. № 1087-IV (із змінами, внесеними згідно з Законами) // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 5. – Ст. 35.

8. Про споживчу кооперацію: Закон України 10. 04. 92 р. № 2266-ХІІ (із змінами, внесеними згідно з Законами)//Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 414.
9. Коршунов П.Н. Европейское кооперативное законодательство: Учеб. пособие / П.Н. Коршунов; под. ред. Н.Д. Эриашвили. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008. – 75 с.
10. Торговое уложение Германии. Закон об акционерных обществах. Закон об обществах с ограниченной ответственностью. Закон производственных и хозяйственных кооперативах. Серия «Германские и европейские законы» / Бергманн В., Пер.: Дубовицкая Е.А. – Москва: Волтерс Клувер, 2009. – 632 с.
11. Кібенко О. Право товариств: порівняльно-правовий аналіз *acquis* Європейського Союзу та законодавства України / Кібенко О., Пендак Сарбах А. / упоряд. Г. Друзенко, за наук. ред. О. Кібенко. – К.: Видавнича організація «Юстініан», 2006. – 496 с. – С. 416.
12. XXXI ICA Congress. Manchester 1995. Agenda and Reports. Geneva, 1995. – P. 3-83.

The article exposes the convention division of cooperatives or non-entrepreneurial business, which is a result of their special legal characteristics. Stressed the need for incorporation of the experience the EU legislation by predictions in legal acts of domestic legislation dispositive provision that the possibility of whether a ban on the distribution of income among members of the cooperative should be settled in the charter of the cooperative.

Key words: cooperative, income, legal form, business community, profit company.

В статье исследуется условность деления кооперативов на предпринимательские и непредпринимательские, причина которой кроется в специфике их правовых характеристик. Подчеркивается, что необходимость учитывать опыт ЕС можно реализовать путем закрепления в нормативно-правовых актах отечественного законодательства диспозитивного положения о том, что вопрос возможности или запрета распределения прибыли между членами кооператива следует предусматривать в статуте кооператива.

Ключевые понятия: кооператив, прибыль, организационно-правовая форма, предпринимательское товарищество, непредпринимательское товарищество.